

TRIBUNA

Els paisatges sonors de la recuperació social a Colòmbia

Angela J. Lederach

Doctoranda del departament d'Antropologia, Kroc Institute for International Peace Studies

El 15 de març de 2016, més de tres-cents constructors de pau dels moviments de base es van reunir a la plaça pública d'El Carmen de Bolívar, a Colòmbia. Com a representants democràticament elegits de moviments afrodescendents, indígenes, feministes, LGBTQ i juvenils, aquests líders socials es van asseure amb autoritats estatals, actors del sector privat i representants d'ONG locals per "firmar la pau" als Montes de María, un dels territoris més afectats pel conflicte armat intern a Colòmbia. Aquesta acció política simbòlica va ser organitzada per una coalició amb una àmplia base, l'Espacio Regional de Construcción de Paz de los Montes de María. En vista de les notícies segons les quals les negociacions formals de pau entre el govern de Colòmbia i les FARC s'estaven estancant a l'Havana, a Cuba, la "firma de la pau" simbòlica a los Montes de María va generar una gran atenció nacional i internacional i va rebre suports per a les fràgils negociacions de pau.

La "firma de la pau" va tenir un doble missatge: primer, l'acció va demostrar que una ciutadania organitzada i activa té el poder i la capacitat de firmar un compromís per construir una pau duradora i estable a Colòmbia, amb o sense el procés oficial avalat per l'estat. En reunir-se en una plaça pública, prèviament marcada i simbòlicament representada com a lloc de guerra, els membres de l'Espacio Regional van reivindicar el seu territori, no com a lloc de violència, sinó com a lloc de pau. Segon, l'acció política simbòlica va servir per recordar als negociadors de l'Havana que els esforços dels moviments de base per a la construcció de la pau són centrals en la legitimació i la

implementació d'acords nacionals. Mentre anaven desfilant, un per un, firmant amb el seu nom en un cartell, penjat a la plaça –Firmem la pau als Montes de María-, van reivindicar la seva titularitat sobre els acords de pau, van donar visibilitat a la seva presència i al seu treball en favor de la pau, dins d'un context habitualment dominat per imatges d'importants negociadors, asseguts en una taula, i van reclamar la seva participació activa en el procés.

Uns mesos més tard, les FARC i el govern colombià van firmar els acords de pau, que van marcar el final polític d'una guerra que havia durat més de mig segle. No obstant això, malgrat l'èxit “històric”, els ciutadans colombians van rebutjar els acords per un ajustadíssim marge a través d'un referèndum popular el 2 d'octubre. En el període que va seguir al plebiscit, l'Espacio Regional va tornar a organitzar una campanya mediàtica per fer circular imatges de la seva pròpia firma de la pau del 15 de març. Malgrat la incertesa política, van reiterar i van continuar compromesos amb la construcció de la pau “des de i per al territori”. Com les mobilitzacions massives es van produir per tot el territori colombià, les imatges i declaracions de Montes María van circular per tot el país, i van afegir pressió política sobre l'oposició per donar suport als acords de pau negociats. Un mes més tard, el Congrés va firmar i va ratificar l'acord revisat i final.

“ El discurs del “postconflicte” traeix les maneres en què es construeix la pau enmig de la guerra i els efectes de la violència que s'estenen en el període de postguerra ”

Quins factors i condicions permeten a les coalicions de construcció de pau, com l'Espacio Regional, conrear la capacitat de respondre de manera constructiva amb accions metòdiques davant de contratemps, lluites, reptes imprevistos i fins i tot perills de mort? La resposta a aquesta pregunta requereix un horitzó temporal molt més ampli que un que se centri en un fet únic espectacular com la firma d'un acord de pau. Efectivament, el treball de l'Espacio Regional als Montes de María va començar molt abans de les declaracions de la “nova era postconflicte”. Durant les últimes dècades,

membres de l'Espacio Regional havien dedicat les seves vides a la tasca diària de la construcció de pau, treballant per crear espais de recuperació, fins i tot *enmig de la guerra*. El discurs del “postconflicte” traeix tant les maneres en què es construeix la pau *enmig de la guerra*, com els efectes de la violència que s'estenen en el període de la postguerra. Un fet molt alarmant és que, a Colòmbia, més de 400 líders socials han estat assassinats des de la firma dels acords de pau. El llenguatge temporal i direccional del “postconflicte” suggereix de manera errònia que els conflictes tenen lloc en un marc lineal, i que la reconciliació segueix etapes progressives i seqüencials, una vegada que es declara “acabat” el conflicte.

Tanmateix, l'Espacio Regional ens proporciona una comprensió alternativa de la recuperació –no com una línia seqüencial, sinó com un cercle–. Durant els últims anys, membres d'aquesta iniciativa s'han reunit cada mes per establir un diàleg obert. Aquests diàlegs circulars mensuals han ajudat a aprofundir i a ampliar processos de construcció de relacions en un marc de profunda desconfiança causada per mig segle de guerra. La missió global de l'Espacio Regional és fomentar “diàlegs improbables entre diferents i retrobaments entre iguals en discordança”.

“ La recuperació no sorgeix d'un fet únic, sinó a través d'un procés dinàmic, indeterminat i continu de construcció de la pau ”

La coalició treballa de manera simultània per reforçar les aliances i la capacitat d'acció col·lectiva de moviments de base en favor de la pau, igual que per reconstruir la confiança per sobre de les línies d'enemistat. Membres de l'Espacio Regional advoquen pel canvi a través de compromisos directes i continus amb actors “improbables” que tenen una gran influència en la regió, entre ells l'estat, el sector privat, corporacions multinacionals i ONG, molts d'ells responsables del dany causat i de la violència que ha patit la regió. Amb un compromís de proximitat i permanència, l'Espacio Regional ha creat un espai on actors “improbables” es reuneixen per sobre de les diferències. Els diàlegs mensuals alteren les relacions desiguals de poder, construïdes a través de la

falsa distinció entre “experts” i “destinatariis”, a través de la construcció d'una agenda col·lectiva, creada per consens entre els moviments de base. Treballant d'aquesta manera, l'Espacio Regional ha construït una plataforma capaç de *respondre* de manera creativa a – més que no pas *reaccionar en contra de* reptes inesperats, com són unes negociacions de pau estancades, el rebuig popular dels acords de pau, els impactants assassinats de líders socials a Colòmbia i les administracions presidencials canviants. La recuperació, aquí, no sorgeix d'un fet únic, sinó a través d'un procés dinàmic, indeterminat i continu de construcció de la pau.

Els diàlegs mensuals permeten a l'Espacio Regional resistir als “corrents de la conjuntura” i mantenir el rumb en el seu compromís amb la construcció de pau, sensible a les prioritats compartides de les seves comunitats. Els diàlegs proporcionen un espai obert de confiança on la gent pot expressar les seves queixes i la seva sensació de profunda pèrdua, i al mateix temps imaginar, anomenar i construir activament els futurs que desitgen. Aquest horitzó temporal multigeneracional capacita els membres de l'Espacio Regional per contactar tant amb el passat com amb el futur, unint la memòria amb la imaginació. La sanació col·lectiva respon més a una teoria auditiva que seqüencial.

“ Hem de trobar maneres per recentrar les experiències viscudes per les comunitats locals i treballar per construir contenidors segurs, capaços de mantenir unides una multitud de veus, per sobre de les diferències ”

La metàfora del bol cantaire tibetà capta el procés de sanació social de l'Espacio Regional. Fet d'un recipient de paret fina de llautó, el bol tibetà té una llarga història que es remunta fonamentalment fins a la meditació budista i les pràctiques de curació. Quan les baquetes, amb les seves puntes recobertes de feltre, recorren el cercle de la vora, produeixen vibracions. El bol crea un recipient per contenir aquestes vibracions,

permet que aquestes interactuïn i generin friccions que, finalment, donen lloc a sons. Perquè les vibracions interactuïn i produeixin un so, han de mantenir la seva proximitat. El so es produeix gràcies a moviments multidireccionals, circulars i reiteratius. Igual que el bol tibetà, l'Espacio Regional participa en un procés permanent de diàlegs circulars reiteratius i continus. A la repetició de les reunions mensuals no li falta rumb, sinó que és part d'un procés metòdic, multidireccional, que busca *aprofundir* i *ampliar* les condicions necessàries per al canvi i la recuperació. A mesura que diferents veus –experiències viscudes, queixes, preocupacions, propostes i esperances– circulen i interactuen, també ressonen cap a un marc més ample, tancant l'abisme entre processos a nivell de comunitats i un canvi social més ampli. El so s'expandeix, s'allunya, toca i envolta l'espai que té al seu abast. El so no sorgeix d'una única vibració, sinó de múltiples i diverses vibracions que interactuen, produint friccions generatives. És important recordar que el so no es pot sostenir a través d'un esdeveniment únic, sinó que requereix atenció i cura contínua. Una comprensió oral de la recuperació com a procés multidireccional, permanent, indeterminat i continu vincula la recuperació individual amb la reconciliació col·lectiva. La sanació social no sorgeix de projectes de curt termini, jeràrquics i delimitats amb dates de caducitat, sinó que requereix un compromís amb processos permanents de relacions i construcció de confiança, que permeten a les comunitats d'estar alertes i sensibles a la violència de la vida diària.

Comacadèmics i professionals de la pau, els reptes urgents a què s'enfronta el nostre món exigeixen que descentrem els enfocaments delimitats i de curt termini cap a la pau, que centren tota la seva atenció en fets únics i espectaculars. En canvi, hem de trobar maneres per recentrar les experiències viscudes per les comunitats locals, i treballar per construir contenidors segurs, capaços de mantenir unides una multitud de veus, per sobre de les diferències. La sanació social requereix que conreem, cuidem i alimentem de manera contínua la terra que produeix pràctiques diàries de vida, fent que la resistència, resiliència i creixement humà es produeixin simultàniament, més que en un ordre seqüencial.

Nota de l'autora

La recerca per aquest article ha estat possible gràcies al generós suport de Fulbright, USAID, el Kroc Institute for International Peace Studies i el Kellogg Institute for

International Studies. El meu treball actual té el suport del programa Jennings Randolph Peace Scholars 2018-2019 del United States Institute of Peace. Estic particularment agraïda als socis colombians, incloent Sembrandopaz, l'Espacio Regional de Construcción de Paz de Montes de María, el Proceso Pacífico de Reconciliación e Integración de la Alta Montaña i els Jóvenes Provocadores de Paz.

Fotografia : Campanya pel sí a la pau a Colòmbia / Andrés Fernández Sánchez

© Generalitat de Catalunya